

จิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองเชิงพุทธ ในจังหวัดนครปฐม

Conscious Building the Good Citizenship in Community development and
Urbanized Buddhist Community in Nakhon Pathom Province

¹พระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร, พระปลัดประพจน์ อยู่สำราญ และ สันญา สดประเสริฐ
¹Pramaha Prakasit Thitipasitthikorn, PhrapaladPrapoj Yusamran and Sanya Sodprasert

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Mahachulalongkornrajavidyalaya University,

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Thailand.

¹Coressponding Author Email: prakasit.mcu@gmail.com

Received February 21, 2020; Revised February 28, 2020; Accepted April 30, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม ใช้วิธีวิจัยแบบผสานวิธี คือ การวิจัยเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 375 ตัวอย่าง วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 24 รูป/คน ใช้วิเคราะห์เนื้อหาแล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นเกี่ยวกับจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.56 ด้านที่มีค่าเฉลี่ยคะแนนสูงสุด คือ ด้านการมีส่วนร่วมรับผล มีค่าเฉลี่ย 3.58 รองลงมา คือ ด้านการมีส่วนร่วมตัดสินใจ และด้านการมีส่วนร่วมดำเนินการ มีค่าเฉลี่ย 3.56 ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือด้านการมีส่วนร่วมประเมินผล มีค่าเฉลี่ย 3.51 สอดคล้องกับการศึกษาบริบทการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนเมืองในพื้นที่ศึกษาเห็นได้ถึงกลไกการกลายเป็นเมือง คือ “พลังบวร” โดยมี “ทุนของชุมชน” ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะผลักดันให้ชุมชนเกิดการพัฒนา ความร่วมมือจากภาคประชาสังคม การมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ต้องการเห็นการพัฒนาพื้นที่ในมิติต่าง ๆ ความเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกันระหว่างองค์กรชุมชนและประชาชน คือ วัด รัฐกับชุมชน ที่ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ของตนเองอย่าง

เหมาะสม และร่วมประสานการทำงานร่วมกันอันส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนซึ่งเป็นผู้รับผลจากการพัฒนาชุมชนสู่ความเป็นเมืองโดยตรง แม้กิจกรรมการพัฒนาชุมชนบางอย่างจะไม่ได้ริเริ่มจากประชาชนในชุมชน แต่ด้วยการที่ภาคส่วนต่าง ๆ สามารถประสานการทำงานร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม และร่วมกันขับเคลื่อนการพัฒนาอันก่อให้เกิดประโยชน์เหมาะสมแก่ประชาชนในชุมชน ประชาชนได้รับผลจากกิจกรรมพัฒนานั้น จึงทำให้เกิดจิตสำนึกร่วมเป็นพลังในการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาชุมชนสู่ความเป็นเมืองและเป็นแสดงออกถึงการมีจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย

คำสำคัญ: เครือข่ายจิตสำนึก, ความเป็นพลเมืองดี, ความเป็นเมืองเชิงพุทธ

Abstract

This research has the objective to study citizenship awareness in community development and urbanization of Nakhon Pathom province. Using the integrated research methodology, namely quantitative research the quantitative data were collected from 375 samples. The data were analyzed by using percentage, mean, standard deviation. And qualitative research 24 in-depth interviews with key informants/person and 12 specific group conversations/person, analyzing data in context and describing.

The research found that

The consciousness of citizenship in community development and urbanization of communities in Nakhon Pathom Province From the study of the context of community development and urbanization of urban communities in the study area, it can be seen that the mechanism of urbanization is "Power Bowon" with "Community Funds" that are fundamental factors that drive communities to develop. Cooperation from civil society Having visionary leaders wants to see the development of the area in various dimensions. The reliance between community organizations and people, namely the state temple and the communities in which each side performs their duties appropriately. And co-ordinate working together which affects the quality of life of the people in the community who are the direct recipients of urban development Although some community development activities are not initiated by people in the community But with various sectors being able to coordinate and collaborate And join together to drive development that will benefit the people in the community People are affected by the development activities. Therefore creating a shared awareness as a force to drive community development activities into urbanization and is an expression of good citizenship by democracy.

Keywords: Network Conscious; Good Citizenship; Buddhist Community

บทนำ

ในยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) เป็นยุคแห่งเทคโนโลยีการสื่อสารไร้พรมแดน เป็นเหตุให้ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัย แผ่ขยายไปทั่วทุกมุมโลกอย่างไร้พรมแดนปิดกั้นในการติดต่อสัมพันธ์กันทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงของสังคม การพัฒนาการติดต่อสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง และเทคโนโลยีสารสนเทศ แสดงให้เห็นถึงการเจริญเติบโตของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยีและวัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคล ชุมชน หน่วยงานธุรกิจและรัฐบาล นำมาซึ่งสภาพปัญหาสังคมหลายด้านที่กำลังคุกคามประเทศอยู่ในปัจจุบัน อาทิ ปัญหาด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ปัญหาด้านการไม่เคารพกฎหมายหรือปัญหาด้านการละเมิดสิทธิ และปัญหาความขัดแย้งในสังคม โดยเฉพาะมีบุคคลประพฤติผิดศีลธรรมอันดีงามของศาสนาขึ้นเรื่อย ๆ ไม่ว่าจะอยู่ในวงการใด หรือสถาบันใดก็ตาม ดังปรากฏเป็นข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์และสื่อต่าง ๆ อยู่เสมอ ที่มาของปัญหาคือการขาดจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่ดี ดังที่ วิจารณ์ วิจารณ์การวรรณ (2549) ได้กล่าวว่า การพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง จำเป็นที่จะต้องอาศัยสติปัญญา และความสามารถของคนในชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชนที่เป็นวัยแห่งการเรียนรู้สร้างสรรค์และเป็นกำลังสำคัญต่อการขับเคลื่อนทิศทางการพัฒนาของประเทศไทยในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการต่อยอดและพัฒนาทั้งด้านความรู้ ทักษะ เจตคติ เพื่อให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีต่อชุมชนและสังคม เรียนรู้และเข้าใจในวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา กฎหมาย และบทบาทของความเป็นพลเมืองที่ดี รวมทั้งประชาชนมีสิทธิเสรีภาพการแสดงออกในการคุ้มครองภัยภายใต้บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จะเป็นที่ยอมรับจากนานาชาติแล้วก็ตาม ในเชิงลบแล้ว กลับจะทำให้เกิดกระแสวัตถุนิยมกับการบริโภคนิยมมากขึ้น และเริ่มนำเอาวัฒนธรรมต่างชาติที่ไม่เหมาะสมมาใช้ จนทำให้วัฒนธรรมค่านิยมที่ดี ซึ่งเป็นหลักธรรมทางศาสนาและเอกลักษณ์ในความเป็นไทย รวมถึงวิถีชีวิตของคนไทยนั้นเปลี่ยนไปด้วยแบบต่างคนต่างอยู่ ขาดความเอื้ออาทรต่อกัน โดยจะคำนึงถึงแต่ประโยชน์ส่วนตน ทำให้ขาดจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งนี้ พระมหาประภาสิต ฐิติปสิทธิกร, ดร. และ คณะ (2562) ได้กล่าวว่า การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมเพื่อความเป็นพลเมืองดี จะยกภาระให้สถานศึกษาหรือโรงเรียนฝ่ายเดียวไม่ได้ ผู้เกี่ยวข้องควรร่วมมือกันอย่างเข้มแข็งและจริงจัง คือ 1) สถาบันครอบครัว บิดามารดาหรือผู้ปกครอง ซึ่งทำหน้าที่ในการปลูกฝังถ่ายทอดคุณธรรมจริยธรรมให้สมาชิกในครอบครัวเป็นอันดับแรกสุด 2) ญาติผู้ใหญ่และสมาชิกในครอบครัว เด็กจะเรียนรู้เจตคติเชิงจริยธรรมจากผู้ใหญ่และการเลียนแบบมากกว่าจะฟังคำสั่งของผู้ใหญ่โดยตรง 3) เพื่อน ๆ มีบทบาทสำคัญในการกำหนดค่านิยมทางคุณธรรมจริยธรรมที่เด็กได้รู้นำไปปฏิบัติจนเกิดพฤติกรรมคล้อยตามเพื่อน 4) สถานศึกษาหรือโรงเรียน การจัดสภาพแวดล้อม การให้บริการการศึกษา การเป็นตัวอย่างที่ดีของครูอาจารย์ การเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม การเป็นที่ปรึกษาแบบกัลยาณมิตร 5) พระสงฆ์คือผู้นำทางคุณธรรมจริยธรรมใน

สังคม 6) สื่อมวลชน มีความสำคัญต่อการชี้นำสังคม เปลี่ยนแปลงเจตคติ ค่านิยมตลอดจนพฤติกรรมของคนในสังคม ดังนั้น การร่วมมือกันส่งเสริมการพัฒนาเยาวชนให้มีจิตสำนึกที่ดี จึงต้องอาศัยความร่วมมือกันในลักษณะ “บวร” คือ ทุกภาคในสังคมทั้งสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา องค์กรชุมชน ร่วมกันเป็นเครือข่ายทางสังคมในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติให้ตระหนักถึงจิตสำนึกแห่งความดีงามร่วมกัน

อีกทั้ง ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนสู่ความเป็นเมืองที่เข้มแข็งนั้น จำเป็นเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยความร่วมมือคือการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในพื้นที่ การสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อการพัฒนาชุมชนและการสร้างการมีส่วนร่วมแบบภาคเครือข่ายเพื่อการพัฒนาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดี จึงเป็นการสร้างความสมดุลในประโยชน์ของทุกภาคส่วนอย่างเป็นธรรม ที่ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มเครือข่ายความเป็นพลเมือง การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยการพัฒนาแบบองค์รวมเพื่อให้เกิดความสมดุลของการพัฒนา และการใช้ทุน ทั้งทุนทางเศรษฐกิจ ทุนสังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญา รวมถึงการบูรณาหลักพุทธธรรมเพื่อให้สอดคล้องกับศักยภาพการเสริมสร้างเครือข่ายจิตสำนึกของเยาวชน โดยใช้กิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด โรงเรียน และชุมชนเป็นเครื่องมือสอดแทรกความรู้ ทักษะ เจตคติ ที่ช่วยให้เกิดความสามารถที่จะประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน รวมไปถึงสามารถถ่ายทอดและขยายองค์ความรู้ด้านการสร้างเสริมสุขภาพกายและจิตใจของตน กิจกรรมเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ดี ยึดระบอบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม รวมถึงการเสริมสร้างเจตคติความสมานฉันท์ โดยมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เพื่อให้ประชาชนในชุมชนเกิดจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดี มีการนำหลักการทางพระพุทธศาสนามาเป็นกลไกในการขับเคลื่อนการสร้างจิตสำนึก โดยทุกภาคส่วนต่างให้ความสำคัญและตระหนักถึงการให้ความร่วมมือกันในลักษณะเครือข่ายสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีอันจะส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืนร่วมกัน

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงเป็นการศึกษาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองเชิงพุทธในจังหวัดนครปฐม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนอันเป็นพื้นฐานความเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย ที่จะทำให้เกิดถึงจิตสำนึกร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนจากทุนในชุมชน ทั้งทุนทางเศรษฐกิจ ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนภูมิปัญญา รวมถึงการบูรณาหลักการทางศาสนาที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชน บริบทพื้นฐานทางจารีตและจริยธรรมสู่การพัฒนาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีในการพัฒนาชุมชน จากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนที่ดำเนินการโดยภาคส่วนต่าง ๆ เช่น วัด โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน เป็นเครื่องมือสอดแทรกความรู้ ทักษะ เจตคติ ที่ช่วยให้เกิดการรับรู้และตระหนักที่จะประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน รวมไปถึงสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเป็นกลไกในการขับเคลื่อนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดี อันจะส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนสู่ความเป็นเมือง ที่มีสันติสุข ประองดอง สมานฉันท์ที่เข้มแข็ง และยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม

การทบทวนวรรณกรรม

คณะผู้วิจัยทำการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมือง ประกอบด้วย

1. การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกที่ดี

ได้นักวิชาการได้ให้ความหมายของจิตสำนึกไว้อย่างหลากหลาย แบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มนักจิตวิเคราะห์ หรือนักพฤติกรรมศาสตร์ได้ให้นิยามของจิตสำนึกไว้ว่า จิตสำนึกเป็นเรื่องของความรู้ที่เชื่อมโยงกัน ตามหลักและเหตุผล และผลแสดงตามแรงผลักดันจากภายนอกสอดคล้องกับหลักแห่งความเป็นจริง (Principle of reality) 2) กลุ่มนักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง หรือมาร์กซิสต์ จะเน้นความสำคัญไปที่ความรู้สึก ทางชนชั้น โดยได้ให้ความหมายว่า จิตสำนึก หมายถึง สภาวะทางจิตที่รู้ตัวว่าความคิด ความรู้สึก และการกระทำของตนเองที่กำลังรับใช้ผลประโยชน์ของชนชั้นตนเองหรือชนชั้นอื่น 3) กลุ่มนักสังคมวิทยา ได้นิยามจิตสำนึกว่าหมายถึง การรู้ตัวตนเองมีตัวตน (Self Consciousness) หรือมีคนอื่นอยู่ด้วยและตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มนั้น (Social or Group Consciousness) ซึ่งจิตสำนึกทางสังคม (Social Consciousness) หรือ จิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness) ก็คือ การตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน หรือคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วม ส่วน

ประเวศ วะสี และคณะ (2542) ได้อธิบายว่า การมีจิตสำนึกสาธารณะเพื่อส่วนรวม หรือจิตสำนึกเพื่อชุมชน (Non Governance Organizations – NGO) เป็นเครื่องมือทางสังคม การให้ความสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการช่วยเหลือสังคมโดยองค์กรที่ไม่ต้องการกำไร เช่น มูลนิธิ ชมรม ชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายคือ 1) เน้นความสัมพันธ์เป็นกลุ่ม สมาชิกต้องมีอุดมการณ์และหลักการร่วมกัน 2) มีจิตสำนึกสาธารณะ (Public mind) ประกอบด้วย การดูแลผลประโยชน์สาธารณะ (Goods public interest) การตรวจสอบสาธารณะ (Public responsibility) และ การรับผิดชอบต่อสาธารณะ (Public accountability) 3) ความเป็นธรรมต่อสังคม (Social equity) 4) มีความยุติธรรมต่อสังคม (Social justice) 5) เป็นเครือข่ายสังคม (Social network) 6) การติดต่อสื่อสาร (Communication) 7) มีวิสัยทัศน์ (Vision) 8) เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning) และ 9) ต้องการปฏิบัติได้ (Practice)

สำหรับกระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึก มีนักวิชาการหลายท่านให้ทัศนะเกี่ยวกับกระบวนการเสริมสร้างให้เกิดจิตสำนึก **ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2543)** ได้กล่าวถึงกระบวนการการเกิดจิตสำนึกว่าสำนึกของคน หรือ สำนึกของชุมชน ล้วนอยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยแวดล้อมมากมาย จำแนกเป็น 3

ประเภท คือ 1) จิตสำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายนอก หมายถึงกระบวนการทางสำนึกของคน ๆ หนึ่งที่มีมาจากภาวะแวดล้อมทางสังคม เริ่มตั้งแต่ พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง ครู สื่อสรมวลชน บุคคลทั่วไป ฯลฯตลอดจนองค์กร วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ กฎหมาย ศาสนา เป็นต้น 2) จิตสำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายใน หมายถึง การครุ่นคิด ไตร่ตรอง ตรึกตรองของแต่ละบุคคลในการพิจารณาตัดสินใจเชิงการให้คุณค่าและความดีงาม ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจเพื่อขัดเกลาตนเองให้เป็นไปในทางใดทางหนึ่ง 3) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายนอกกับปัจจัยภายในทำให้เกิดจิตสำนึก จะต้องไม่ด่วนสรุปว่าปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยภายในเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งทำให้เกิดจิตสำนึก เพราะทุกสรรพสิ่งล้วนสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คือ (1) จิตสำนึกที่มาจากภายนอก เป็นการเข้ามาโดยธรรมชาติและส่วนใหญ่ไม่รู้ตัว และ (2) จิตสำนึกที่มาจากภายใน เป็นการจงใจเลือกสรร หมายถึงการระลึกรู้ตนเองเป็นอย่างดี เป็นจิตสำนึกที่บุคคลสร้างขึ้นเอง

2. การศึกษาความเป็นพลเมืองดีตามแนวทางพระพุทธศาสนา

สำหรับหน้าที่ของพลเมืองดีตามหลักพระพุทธศาสนา คือการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามหลักธรรม ประกอบด้วย 1) **หลักจริยธรรม** หมายถึง หลักในการประพฤติปฏิบัติที่ไม่ทำให้อื่นเดือดร้อนเสียหาย หลักการของกิริยาที่ควรประพฤติทำให้สังคมอยู่ร่วมกันโดยสงบ 2) **หลักคุณธรรม** หมายถึง หลักในการประพฤติปฏิบัติที่สร้างประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น หลักการที่ดีมีประโยชน์ที่สังคมเห็นว่าเป็นความดี ความงาม และ 3) **หลักศีลธรรม** หมายถึง หลักในการประพฤติปฏิบัติที่ไม่ทำให้อื่นเดือดร้อนเสียหาย พร้อมกันนั้นก็สร้างประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นด้วยรักษา กาย วาจา ใจให้เป็นปกติ ไม่ทำชั่วเบียดเบียนผู้อื่น สอดคล้องกับ **พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2537)** ให้ทัศนะการปลูกจิตสำนึกเป็นผู้นำและผู้ให้ โดยความเป็นผู้นำเกิดขึ้นเมื่อมีอะไรให้ผู้อื่น แต่เมื่อเรารับจากผู้อื่นเราต้องเป็นผู้ตาม เพราะความคิดที่จะรับทำให้เป็นผู้ตาม ต้องตามดูเรื่อยไป แต่ถ้าคิดว่าเรามีอะไรจะให้เขาบ้าง พอเรามีจะให้ เราก็เป็นผู้นำทันที เพราะคนที่รับก็ต้องคอยดู ต้องตามเรา ฉะนั้น เราจะต้องปลูกเยาวชนให้มีจิตสำนึกเป็นผู้นำและผู้ให้ พระพุทธศาสนาสอนให้ “มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง” ได้แก่ 1) มองกว้าง คือไม่มองเพียงตนเองและสังคมของเรา แต่มองทั้งโลกให้มีปัญญาเห็นระบบสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในสรรพสิ่งแห่งธรรมชาติที่พึ่งพาอาศัยส่งผลกระทบถึงกันทั้งสิ้น มีเมตตากรุณาในการดำเนินชีวิตบำเพ็ญกิจต่าง ๆ ดังพุทธพจน์ว่า “พหูชนพิทย พหูชนสุขาย โลกานุกมฺปาย” เพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลโลก ให้มีจิตสำนึกทางสังคมแล้วพัฒนาทางดีงามและสร้างสรรค์ 2) คิดไกล คือมุ่งไปจนถึงจุดหมายสูงสุดมีชีวิตอยู่กับปัจจุบันมีปัญหาสืบค้นหยั่งรู้เหตุปัจจัยในอดีต ไม่ประมาทในการป้องกันความเสื่อม สร้างสรรค์เหตุปัจจัยนำไปสู่ความเจริญในอนาคต บนฐานแห่งชีวิตที่อยู่กับปัจจุบัน พัฒนาดนให้ก้าวหน้าตลอดเวลาให้สมบูรณ์องกามจนถึงนิพพาน และ 3) ใฝ่สูง คือใฝ่ธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพบูชาธรรม บรรารณาที่จะสร้างสรรค์ความดีงามให้แก่ชีวิต สังคม ประเทศชาติให้มีความสงบสุข สันติภาพ และเกิดความดีงามทั้งหลาย

3. การศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการหรือการกระทำที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาร่วมกัน แสดงความคิดเห็น การวางแผนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ การกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของตนเอง ของกลุ่มองค์กร หรือ ชุมชน ตลอดจนการร่วมกันรับผิดชอบ แก้ไขปัญหาและรับผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นการให้ประชาชนมีการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกิจกรรมนั้น ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหัวใจของการพัฒนา ทั้งการพัฒนาตนเองและพัฒนาท้องถิ่นและสังคม สอดคล้องกับ **ปาริชาติ วลัยเสถียร** (2541) ได้กล่าวสรุปลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ 2 ลักษณะ คือ 1) การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาที่จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน 2) การมีส่วนร่วมทางการเมืองส่วนท้องถิ่น โดยการกระจายอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชนเพื่อให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง ส่วน **พระมหาประกาธิต ฐิตินิธิกร** (2561) ได้สรุปว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ครอบคลุมไปถึงการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการ และควบคุมการใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม ตั้งแต่เริ่มคิดเห็นปัญหาจนกระทั่งถึงขั้นตอน การติดตามตรวจสอบทุกขั้นตอนเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งได้มีโอกาสในการวางแผน กำหนดรูปแบบ การบริหาร และประเมินผลตลอดจนการตัดสินใจในการกำหนดอนาคตของตนเอง และชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังนั้น การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในการดำเนินงาน การพัฒนา มีส่วนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการใช้ความคิดสร้างสรรค์ องค์ความรู้ ภูมิปัญญา และความชำนาญของชุมชนร่วมกันกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม คุ่มค่า และเกิดประโยชน์แก่ชุมชนส่วนรวมอย่างเหมาะสมสูงสุด

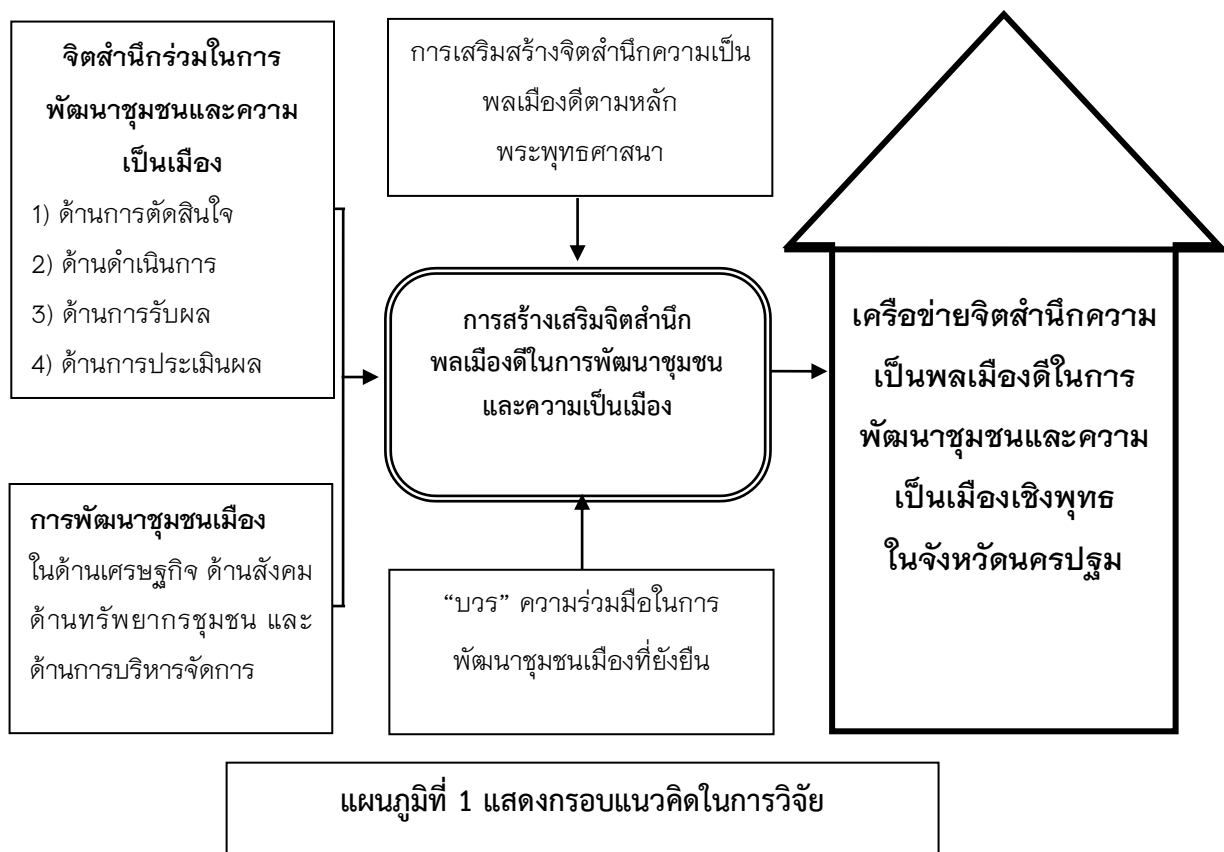
ทั้งนี้ จากการทบทวนวรรณกรรมเบื้องต้น เกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี อันเป็นหน้าที่ของทุกคนในสังคมไทยที่จะต้องปฏิบัติ ซึ่งจะช่วยให้สังคมสงบสุข ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ส่งผลให้ประเทศชาติพัฒนาและเจริญก้าวหน้า ที่จะต้องมีคุณสมบัติ 2 ประการ คือ 1) **คุณสมบัติพื้นฐาน** คือ คุณสมบัติทั่วไปของการเป็นพลเมืองดี เช่น ชยัน อดทน ซื่อสัตย์ ประหยัด รับผิดชอบมีเหตุผล โอบอ้อมอารี มีเมตตา เห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวม และ 2) **คุณสมบัติเฉพาะ** คือ คุณสมบัติเฉพาะอย่างที่สังคมต้องการให้บุคคลพึงปฏิบัติ เช่น การเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย ที่มุ่งสร้างจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมหรือจิตสำนึกสาธารณะให้เกิดขึ้นกับประชาชน เพราะจิตสำนึกสาธารณะจึงเป็นคุณธรรมหนึ่งของพลเมืองที่ดี คุณค่าแห่งจิตสำนึกเป็นจิตวิญญาณของสังคมบุคคล องค์กรหรือสังคม เป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนา สร้างสรรค์สังคมให้มีความเข้มแข็ง ปรองดอง นำพาสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมบทพื้นฐานจริยธรรมทางสังคมที่เข้มแข็ง ในส่วนกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการตระหนักรู้ตน ที่จะทำ

สิ่งใดเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การคิดที่สร้างสรรค์ เป็นกุศล และมุ่งทำกรรมดีที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมคิดสร้างสรรค์ คือ คิดในทางที่ดี ไม่ทำลายบุคคล สังคม วัฒนธรรม ประเทศชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการกระทำ และคำพูดที่มาจากความคิดที่ดี การสร้างจิตสาธารณะให้เกิดขึ้นในทุกภาคส่วนของสังคม จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อคุณภาพชีวิตของประชากร เพราะสามารถทำให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างเข้าใจกัน มีความสุข ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีความรับผิดชอบต่อสังคมร่วมกัน

ดังนั้น การทบทวนวรรณกรรมจึงเป็นการศึกษาถึงจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ใน 4 ด้าน คือ 1) ด้านการตัดสินใจ 2) ด้านดำเนินการ 3) ด้านการรับผล 4) ด้านการประเมินผล เพราะการมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นกระบวนการที่บุคคลหรือกลุ่มคณะต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนในเรื่องหรือกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การร่วมศึกษาสภาพปัญหาต่างๆ การวางแผนแก้ไขปัญหาคิดตาม และประเมินผล ตลอดจนนำผลที่เกิดขึ้นไปใช้ร่วมกัน เป็นต้น อีกทั้งกระบวนการมีส่วนร่วมนี้จะเป็นเครื่องมือวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสาเหตุของการเกิดจิตสำนึกร่วมในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม และเป็นแนวทางในการศึกษาถึงกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง คณะผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยการสร้างเครือข่ายจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองเชิงพุทธ ครั้งนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

ใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methodology Research) คือ การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการร่วมกิจกรรมกับชุมชน และการสังเกตพฤติกรรมการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการประชุมกลุ่มเฉพาะ (Focus Group)

1. ขอบเขตของการวิจัย

1) **ขอบเขตด้านเนื้อหา** การศึกษาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม คณะผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับจิตสำนึก แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดี และแนวคิดการมีส่วนร่วม เพื่อศึกษาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม

2) **ขอบเขตด้านพื้นที่** คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตพื้นที่การศึกษา คือ (1) ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองไรซิง จังหวัดนครปฐม 2 พื้นที่ ได้แก่ ชุมชนบ้านไรซิง หมู่ที่ 1 และและชุมชนไรซิง – บ้านไร หมู่ที่ 2 ตำบลไรซิง จังหวัดนครปฐม (2) ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองบางกระทีก (ชุมชนตลาดน้ำดอนหวาย) ได้แก่ ชุมชนบ้านโคกหวาย หมู่ที่ 5 และชุมชนคลองวัฒนา หมู่ที่ 6 ตำบลบางกระทีก จังหวัดนครปฐม

3) ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเชิงปริมาณ คณะผู้วิจัยได้กำหนดประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองไโรชิง เขตชุมชนไโรชิง ได้แก่ ชุมชนบ้านไโรชิง หมู่ที่ 1 และและชุมชนไโรชิง – บ้านไโร หมู่ที่ 2 รวมจำนวน 3,596 คน และประชาชนที่อาศัยอยู่ในเทศบาลเมืองบางกระทีก (ชุมชนตลาดน้ำดอนหวาย) ได้แก่ ชุมชนบ้านโคกหวาย หมู่ที่ 5 และชุมชนคลองวัฒนา หมู่ที่ 6 รวมจำนวน 2,303 คน รวมประชากรทั้งหมด 5,899 คน ทำการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจากการเปรียบเทียบตารางสำเร็จรูปของทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95 เปอร์เซนต์ มีความคลาดเคลื่อน 0.5 ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 375 ตัวอย่าง

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ (1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อยืนยันข้อมูลและเก็บข้อมูลเชิงลึกจากผลการศึกษาในเชิงปริมาณ โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้นำชุมชน ผู้นำส่วนท้องถิ่น พระสงฆ์ ผู้แทนสถานศึกษา ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ และผู้แทนประชาชนในพื้นที่ศึกษา รวมจำนวน 24 ท่าน

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ คณะผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามเรียบร้อยแล้ว จึงนำข้อมูลจากแบบสอบถามไปวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ ค่าสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistic) ประกอบด้วย ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Mean) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) หรือ S.D การวิเคราะห์สถิติเชิงอนุมาน (Inferential Analysis) สถิติวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว (One – way Analysis of Variance หรือ One Way ANOVA) , T-test , F-test

ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยคณะผู้วิจัยได้ตระหนักถึงประเด็นสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ นั่นคือ ข้อมูลที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมนั้น มีความสมบูรณ์ ครบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และสามารถตอบปัญหาของการวิจัยได้ชัดเจนสมบูรณ์และสอดคล้องกับกรอบความคิดในการวิจัย โดยคณะผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีเทคนิคสามเส้า (Triangulation Technique) คือ ต่างทฤษฎีหรือแนวคิด (Theory Triangulation) ต่างวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Method Triangulation) และต่างแหล่งข้อมูล (Data Sources Triangulation) โดยคณะผู้วิจัยได้ทำการจัดหมวดหมู่และการตรวจสอบข้อมูล ดำเนินการอย่างเป็นระบบด้วยการจัดแบ่งประเภทของข้อมูลให้ตรงตามเนื้อหาที่ได้กำหนดไว้ หลังจากที่ได้ข้อมูลมาครบถ้วน

3. การพิทักษ์สิทธิของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

การพิทักษ์สิทธิของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอันเป็นจริยธรรมในการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดพิทักษ์สิทธิของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์ และผู้ให้ข้อมูลยินยอมให้ข้อมูล ซึ่งท่านมีสิทธิ์จะตอบสัมภาษณ์หรือปฏิเสธก็ได้ และระหว่างการสัมภาษณ์ท่านสามารถยกเลิกหรือไม่ตอบคำถาม

โดยไม่มีข้อแม้ใด ๆ ข้อมูลที่ได้จากท่านทั้งหมดจะเก็บไว้เป็นความลับ และจะเสนอผลการวิจัยเป็นแบบภาพรวม ทั้งนี้ ในการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้วิจัยจะไม่เปิดเผยชื่อผู้ให้ข้อมูล โดยจะทำการลบล้างผู้ให้ข้อมูลแทนการระบุบุคคล และทำการลบล้างในการนำเสนอข้อมูลแทนการระบุชื่อบุคคลผู้ให้ข้อมูล เช่น สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ท่านที่ 1, (1 ม.ค. 61)

ผลการวิจัย

ในการศึกษาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม คณะผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับจิตสำนึก แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดี แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทางคุณธรรมจริยธรรม และแนวคิดการมีส่วนร่วม เพื่อศึกษาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม โดยได้สร้างเครื่องมือสำหรับการศึกษาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม โดยใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมในด้านการมีส่วนร่วมตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมดำเนินการ ด้านการมีส่วนร่วมรับผล และด้านการมีส่วนร่วมประเมินผล ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม จากกลุ่มตัวอย่าง 375 ตัวอย่าง ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปที่เป็นปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากเป็นเพศหญิง ซึ่งมากกว่าเพศชายและเพศทางเลือก คิดเป็นร้อยละ 64.00 ส่วนอายุจะอยู่ในช่วงระหว่าง 41-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 49.00 ระดับการศึกษาส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 32.00 ในส่วนอาชีพหลักคือประกอบอาชีพค้าขายและธุรกิจส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ 31.00 และมีรายได้ต่อเดือนอยู่ที่ 15,001-25,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 43.00 ในส่วนปัจจัยเชิงสังคมของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีระยะเวลาของการเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน 5-15 ปี คิดเป็นร้อยละ 49.00 มีบทบาทเป็นลูกบ้านและเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กรในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 45.00 และมีการเข้าร่วมประชุมประชาคมหรือร่วมกิจกรรมจิตอาสาพัฒนาชุมชน 1-5 ครั้งต่อปี คิดเป็นร้อยละ 61.00

1. จิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม โดยใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมในด้านการมีส่วนร่วมตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมดำเนินการ ด้านการมีส่วนร่วมรับผล และด้านการมีส่วนร่วมประเมินผล ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม แสดงด้วยค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทั้งโดยภาพรวมและรายด้าน สรุปได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยภาพรวม

(N = 375)

จิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชน และความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. ด้านการมีส่วนร่วมตัดสินใจ	3.56	0.97	มาก
2. ด้านการมีส่วนร่วมดำเนินการ	3.56	0.98	มาก
3. ด้านการมีส่วนร่วมรับผล	3.58	1.00	มาก
4. ด้านการมีส่วนร่วมประเมินผล	3.51	0.93	มาก
รวม	3.56	0.93	มาก

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นเกี่ยวกับจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ในภาพรวมมีจิตสำนึกอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.56 เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยคะแนนสูงที่สุด คือ ด้านการมีส่วนร่วมรับผล มีค่าเฉลี่ย 3.58 รองลงมา คือ ด้านการมีส่วนร่วมตัดสินใจ และด้านการมีส่วนร่วมดำเนินการ มีค่าเฉลี่ย 3.56 ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือด้านการมีส่วนร่วมประเมินผล มีค่าเฉลี่ย 3.51 จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นความสัมพันธ์กันของปัจจัยเชิงสังคมกับการพัฒนาชุมชนสู่ความเป็นเมืองที่แสดงให้เห็นว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่แม้ไม่ได้เป็นคนเก่าแก่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่เดิม เป็นกลุ่มประชากรที่เข้ามาอาศัยในชุมชนในช่วง 15 ปีหลัง ก็ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กรในชุมชน และการเข้าร่วมประชุมประชาคมหรือร่วมกิจกรรมจิตอาสาพัฒนาชุมชนที่อยู่ในระดับมาก ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์ที่ 8 (5 มี.ค.62) ที่ให้ข้อมูลว่า แม้กิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่ผ่านมาจะไม่ได้ริเริ่มของประชาชนในชุมชนและการเข้าร่วมกิจกรรมของประชาชนเองก็ถือว่ายังคงมีอยู่น้อยมากในอดีต แต่ด้วยการที่มีวัดซึ่งเป็นศูนย์ร่วมจิตใจร่วมกับหน่วยงานการปกครองคือเทศบาลเป็นแกนนำการพัฒนาพื้นที่ จนทำให้เห็นผลการพัฒนาสู่ความเป็นเมืองอย่างชัดเจน ประชาชนในชุมชน โรงเรียน องค์กรหรือหน่วยงานล้วนรับผลประโยชน์จากกิจกรรมการพัฒนาชุมชน จึงได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเช่นในปัจจุบัน

เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน จำแนกเป็นรายด้าน มีรายละเอียดดังนี้

1) ด้านการมีส่วนร่วมตัดสินใจ ในภาพรวมประชาชนมีจิตสำนึกอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.56 เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยคะแนนสูงที่สุด คือ ท่านมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลต่างๆ ในชุมชน เพื่อใช้ ประกอบการพิจารณาตัดสินใจคัดเลือกกิจกรรมหรือ โครงการที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาชุมชน มีค่าเฉลี่ย 3.68 รองลงมา คือ ท่านมีส่วนร่วมปรึกษาหารือพิจารณาโครงการต่างๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาชุมชน สอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 8 (5 มี.ค.62) ที่ให้ข้อมูลว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการริเริ่มกิจกรรมพัฒนาชุมชน สร้างจิตสำนึกความเป็นเจ้าของกิจกรรม อบรมรับผิดชอบ การประชาสัมพันธ์บอกข่าวสารการประชุม ประชาคมหมู่บ้าน สร้างแรงจูงใจ สร้างจิตสำนึก สร้างความสมัครสมานสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน แล้วการให้ความร่วมมือต่างๆ ก็จะมาสอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 24 (1 มี.ค.62) ที่กล่าวว่า กระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนเป็นส่วนสำคัญของการมีส่วนร่วม เพราะการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน การที่ประชาชนภายในชุมชนมีการรวมกลุ่มเป็นประชาคมหรือองค์กรชุมชนก็เพื่อแสดงออกถึงเป้าหมายที่ต้องการผ่านผู้นำกลุ่มที่เป็นตัวแทน การมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็นแนวความคิดที่มีรากฐานมาจากแนวคิดของประชาธิปไตย การดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนใดๆ ก็ตาม ประชาชนในชุมชนเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบและมีส่วนได้เสีย จึงควรเป็นผู้มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นร่วมกันอันเป็นพื้นฐานจิตสำนึก ความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

2) ด้านการมีส่วนร่วมดำเนินการ ในภาพรวมประชาชนมีจิตสำนึกอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.56 เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยคะแนนสูงที่สุด คือ ท่านมีส่วนร่วมในการคัดเลือกตัวแทนเข้ามาเป็นคณะกรรมการดำเนินกิจกรรมพัฒนาของชุมชน มีค่าเฉลี่ย 3.72 สอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 13 (9 มิถุนายน 2562) ที่ให้ข้อมูลว่า การที่ประชาชนในชุมชนได้คัดเลือกตัวแทนเข้ามามีส่วนร่วม เช่น คณะกรรมการในกิจกรรมพัฒนาของชุมชนนั้น ถือว่าเป็นจิตสำนึกอันดีของความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย กิจกรรมหรือโครงการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงเป็นการแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และสอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 20 (27 ก.พ.62) ที่กล่าวว่า การที่องค์กรหรือหน่วยงานในพื้นที่และประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เช่น การเลือกผู้นำชุมชนหรือผู้นำกลุ่มที่สามารถเป็นตัวแทนเสนอแนะเกี่ยวกับโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่จะจัดขึ้นในชุมชน มีการจัดทำเป็นแผนการพัฒนาชุมชน มีการส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมตามแผนอย่างเป็นรูปธรรมเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกร่วมปฏิบัติการในกิจกรรมต่างๆ ที่คนในชุมชน และองค์กรชุมชนร่วมกันขับเคลื่อนปฏิบัติการ โดยมีส่วนงานราชการเป็นพี่เลี้ยงที่คอยให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น สนับสนุนวิทยากรให้ความรู้ แนะนำเทคนิควิธีการต่างๆ เป็นต้น

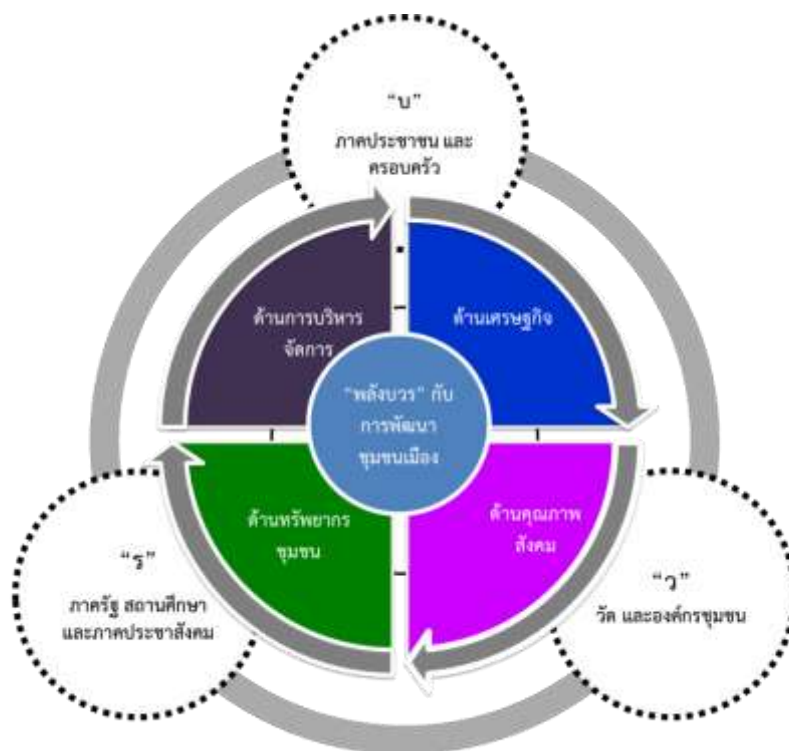
3) ในด้านการมีส่วนร่วมรับผล ในภาพรวมมีจิตสำนึกอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.58 เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยคะแนนสูงที่สุด คือ ท่านเห็นว่าการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจะทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนที่มั่นคงและยั่งยืนได้ มีค่าเฉลี่ย 3.72 ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 14 (9 มิ.ย.62) ที่ให้ข้อมูลว่า การที่วัดไร่ขิงอันเป็นศูนย์รวมศรัทธาและเป็นศูนย์รวมจิตใจ ได้ร่วมกับ

หน่วยงานการปกครองคือเทศบาลเป็นแกนนำการพัฒนาจนทำให้ผลการพัฒนาสู่ความเป็นเมืองอย่างชัดเจน ประชาชนในชุมชน โรงเรียน องค์กรหรือหน่วยงานล้วนรับผลประโยชน์จากกิจกรรมการพัฒนาชุมชน จึงได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเช่นในปัจจุบันนั้น อาจเป็นเพราะเขาเห็นว่า การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจะทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนที่มั่นคงและยั่งยืนได้ จิตได้มีจิตสำนึกอาสาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนกิจกรรมด้านการพัฒนาชุมชน หรือ กิจกรรมสาธารณะประโยชน์ต่าง ๆ ที่ทางวัดหรือทางเทศบาลจัดขึ้น และสอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 21 (16 เม.ย.62) ที่กล่าวว่า องค์กร และประชาชนในชุมชนต่างได้เข้ามามีส่วนร่วมในด้านการรับผลจากโครงการที่มีการส่งเสริม การสร้างอาชีพ แก่คนในชุมชน ประชาชนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจึงรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน กิจกรรมหรือผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นล้วนเกิดแก่ประชาชน และชุมชนโดยตรงตามต้องการของประชาชนในชุมชน ผู้นำชุมชนเป็นผู้มีส่วนในการผลักดันการพัฒนาที่เหมาะสม คนในชุมชนต่างให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วม ด้วยผลที่เกิดขึ้นแก่ชุมชน

4) ด้านการมีส่วนร่วมประเินผล โดยภาพรวมมีจิตสำนึกอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.51 เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยคะแนนสูงที่สุด คือ ท่านได้รับรู้ รับทราบผลการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน มีค่าเฉลี่ย 3.55 สอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 8 (5 มี.ค.62) ที่ให้ข้อมูลว่า แม้การติดตามประเมินผลโครงการจะเป็นหน้าที่ของเทศบาล แต่การจัดให้มีการประชุมประชาคมประจำเดือน เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้รับทราบรายงานผลการพัฒนาชุมชน เป็นการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนรับรู้ รับทราบผลการดำเนินโครงการต่าง ๆ การที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมติดตามตามการดำเนินงานในการจัดกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ เกี่ยวกับการพัฒนาความเป็นเมืองของชุมชน และร่วมกันสรุปผล ทำประชาคมเพื่อวิเคราะห์ถึงผลที่ได้แล้วนำมารายงาน เพื่อแก้ไขหรือปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นในการจัดกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ครั้งต่อไป

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากผลการศึกษาข้อมูลในพื้นที่วิจัยถึงบริบทการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมือง คณะผู้วิจัยจึงสรุปรูปแบบการพัฒนาเรียกว่า **“พลังบวร”** เพราะเป็นกลไกการพัฒนาชุมชนสู่ความเป็นเมืองของชุมชนเมืองไร่ชิงและเป็นต้นแบบขยายผลการพัฒนาไปยังพื้นที่อื่น ๆ สรุปได้ ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 “พลังบวร” กับการพัฒนาชุมชนเมือง

สำหรับพลังบวร เป็นการร่วมมือกันของเครือข่ายทางสังคม เป็น หน่วยงานทางสังคมที่มีความสำคัญและเป็นเสาหลัก ที่ต้องยึดโยงค้ำจุนสนับสนุนเชื่อมโยงกันอย่างสมดุล ดังสุภาษิตโบราณที่มีผู้รู้ท่านได้กล่าวไว้และต่างเคยได้ยินได้ฟังกันว่า **“วัดจะดีมีหลักฐานเพราะบ้านช่วย บ้านจะสวยเพราะมีวัดดัดนิสัย บ้านกับวัดผลัดกันช่วยก็อวยชัย ถ้าขัดกันก็บรลัยทั้งสองทาง”** หลัก "บวร" อันประกอบด้วย “บ้าน วัด (ราชการ, รัฐ)” ทั้ง 3 ภาคส่วนนี้จึงเป็นเสาหลักในการพัฒนาชุมชนที่จะนำมาซึ่งความเจริญมั่นคงของประเทศชาติได้ แม้ในปัจจุบันประเทศไทยรวมถึงโลกมีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ในโลกยุคศตวรรษที่ 21 เกิดวิกฤตต่าง ๆ มากมาย ทั้งวิกฤตเศรษฐกิจ สภาวะโลกร้อน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาความเหลื่อมล้ำ ปัญหาคุณธรรมจริยธรรมสังคม ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ ต้องอาศัยความร่วมมือกัน ทุกภาคส่วนต้องมุ่งมั่นทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่มีจิตอาสา และน้อมนำศาสตร์พระราชาสู่การปฏิบัติด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้ชุมชนทั้งชนชนชนบท ชุมชนเมืองเกิดการพัฒนามีความเข้มแข็ง มั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืนสืบไป

จากการศึกษาบริบทการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนเมืองในพื้นที่ที่ศึกษาเห็นได้ถึงการกลไกการกลายเป็นเมือง คือ “พลังบวร” โดยอาศัยศักยภาพที่เป็น “ทุนของชุมชน” ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะผลักดันให้ชุมชนเกิดการพัฒนาต่อไปได้ ความร่วมมือจากภาคประชาสังคม การมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมที่ต้องการเห็นการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่าง ๆ สามารถปลูกศรัทธาและความ

จิตสำนึกร่วมในชุมชนได้ การมีศาสนสถาน คือ วัดเป็นศูนย์รวมใจตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา ความผูกพันของคนในชุมชนกับวัดที่เป็นทั้งแหล่งขายโอกาสทางการศึกษา แหล่งส่งเสริมเศรษฐกิจ ยังเป็นที่พึ่งพาทางจิตใจ ความเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกันระหว่างวัดกับชุมชน สังเกตได้จากกิจกรรมงานประเพณีเทศกาลปิดทองประจำปี ของวัดไร่ขิง วัดท่าพูด วัดดอนหวาย ที่ประชาชนในชุมชนต่างมีจิตสำนึกร่วมที่ดี มีจิตอาสา มาช่วยงานเป็นกรรมการแผนกต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ภาครัฐ ทั้ง เทศบาล สถานศึกษา หน่วยงานต่าง ๆ ต่างอาสาคือมาช่วยงานให้บริการแก่ผู้มาเยือน เป็นการแสดงออกถึงจิตสำนึกอันดีในการร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมของส่วนรวม

อภิปรายผลการวิจัย

ในการศึกษาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองของชุมชนในจังหวัดนครปฐม โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ในภาพรวมมีจิตสำนึกอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.56 เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยคะแนนสูงที่สุด คือ ด้านการมีส่วนร่วมรับผล มีค่าเฉลี่ย 3.58 อยู่ในระดับมาก รองลงมา คือ ด้านการมีส่วนร่วมตัดสินใจ และด้านการมีส่วนร่วมดำเนินการ มีค่าเฉลี่ย 3.56 อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือด้านการมีส่วนร่วมประเมินผล มีค่าเฉลี่ย 3.51 อยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับรัฐพงศ์ บุญญานุวัตร, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (2552) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า มีประเด็นอภิปรายผล โดยภาพรวมและรายด้าน การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร พบว่า โดยภาพรวมของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตดุสิตกรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายได้ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วมการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมการดำเนินงาน ด้านการมีส่วนร่วมการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมการติดตามประเมินผล อยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากการประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้รับข้อมูลเพียงอย่างเดียว ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ทั้งการคัดเลือกกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาชุมชน ข้อมูลต่างๆ ในชุมชนที่จะสะท้อนในการตัดสินใจในกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ในชุมชน รวมถึงการรับทราบนโยบาย และการปฏิบัติงาน แผนงาน งบประมาณของคณะกรรมการชุมชน ประชาชนยังเข้าไปมีส่วนร่วมไม่มากเท่าที่ควร และการจะมีบทบาทในการเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมและโครงการของชุมชนก็เป็นเพียงบางครั้งที่มีโอกาสเท่านั้น เมื่อมีบทบาทต่อชุมชนเป็นบางครั้งบางคราวจึงทำให้การที่จะเข้าไปติดตามการปฏิบัติงานของคณะกรรมการชุมชนให้เป็นไปตามแผนและโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนจึงไม่มากนัก ทำให้ผลประโยชน์ที่จะได้รับจากกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนต่อประชาชนจึงมีอยู่ระดับปานกลางเท่านั้น และอีกประเด็นที่สำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนของตนเองเนื่องจากปัจจัยด้านอาชีพ ประชาชนต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการประกอบอาชีพจึงไม่ค่อยมีเวลาในการเข้าไปมีส่วนร่วมมากเท่าที่ควร ซึ่งหลายคนใช้เวลาว่างที่เหลือจาก

การประกอบอาชีพเข้าร่วมแต่อีกหลายคนใช้ความสำคัญของกิจกรรมและโครงการต่างๆ อันเป็นผลประโยชน์ต่อตนเองเป็นประเด็นสำคัญในการเข้าร่วม ซึ่งพบว่า ด้านการมีส่วนร่วมการรับผลประโยชน์อยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างสูง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) การสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองเชิงพุทธ เป็นการพัฒนาศักยภาพของทุนทางสังคม โดยเฉพาะประเทศไทยมีต้องให้ความสำคัญเร่งด่วนและควรเป็นวาระแห่งชาติ ที่ต้องขับเคลื่อนการสร้างจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองดีในวิถี ประชาธิปไตย โดยให้เป็นการพัฒนาเชิงยุทธศาสตร์ เพื่อให้การพัฒนาทุนมนุษย์เป็นต้นทุนสำคัญในการพัฒนาสังคมไทยต่อไป

2) การออกแบบกรอบแนวคิด วางกรอบการพัฒนาทุนมนุษย์ที่เน้นการสร้างจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตย ให้ตอบโจทย์ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศแบบองค์รวม เพื่อนำไปสู่การเตรียมพัฒนาทุนมนุษย์ และเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน โดยให้ความสำคัญในด้านทักษะบุคคล การมีส่วนร่วมชุมชน และ จิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ควรจัดให้มีแหล่งให้ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ที่เป็นประโยชน์ต่อกิจกรรมการพัฒนาชุมชนมากกว่าที่เป็นอยู่ โดยแหล่งความรู้ดังกล่าวไม่จำกัดเวลาสามารถดูเมื่อไหร่ก็ได้ เช่น มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งพบปะพูดคุยกัน รวมถึงสื่อประชาสัมพันธ์ออนไลน์ต่าง ๆ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองเชิงพุทธในทุกภาคของประเทศไทย เพื่อเปรียบเทียบและศึกษา กระบวนการสร้างความเป็นประชาธิปไตยของแต่ละพื้นที่

2) ควรมีการศึกษาต้นแบบการสร้างเครือข่ายจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีในการพัฒนาชุมชนและความเป็นเมืองบนพื้นที่ชุมชนพหุวัฒนธรรม เพื่อเป็นต้นแบบการสร้างความเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย และเป็นต้นแบบของจิตสำนึกสันติภาพในการอยู่ร่วมกันในสังคม

เอกสารอ้างอิง

- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2545). *การมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่สมดุล*. กรุงเทพฯ: บริษัทธรรมดาเพรส จำกัด.
- ประเวศ วะสี และคณะ. (2542). *ยุทธศาสตร์แก่วิกฤติชาติ*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2541). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- แผนพัฒนาท้องถิ่นสี่ ปี (พ.ศ.2561-2564) เทศบาลตำบลบางกระพิก. (เอกสารอัดสำเนา)

แผนยุทธศาสตร์เทศบาลเมืองไผ่ซาง พ.ศ.2559-2563. (เอกสารอัดสำเนา).

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2537). *อุดมธรรมนำจิตสำนึกของสังคมไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

พระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร และ คณะ (2562). *เครือข่ายทางสังคม : กลไกการเสริมสร้างหลักประกันคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดนครปฐมโดยใช้หลักศีล 5*. รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

พระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร. (2561). ปราชญ์ป่า : กระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบเขตลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 6(ฉบับพิเศษ), 61-75.

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. (2543). *สำนึกไทยที่พึงปรารถนา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.

รัฐพงศ์ บุญญานุวัตร. (2552). *การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชน เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร*. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

วิรัช วิรัชนิการวรรณ. (2549). *การพัฒนาเมืองและชนบทประยุกต์*. กรุงเทพฯ: พอร์เพล.

ศุภกิจ วงศ์วิวัฒนกิจ. (2555). *พจนานุกรมศัพท์การวิจัยและสถิติ*. กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์.